

B R A S S Ó

SZEMLÉR FERENC

1. HOGY SZÜLETIK EGY VÁROS.

Csupa emlék ez a föld. —

A Csigahegyven vagy a Forráshegy alatt kőkorszakbeli emlékeket vet fel ma is a kutatók ásója. A határ-őrző székelyek, akik a déli gyepű kapuit vigyázták, mégsem találtak örömet ebben a tájban. A Barcaság lapos mezőin se házak, se kerítések nem mutatták emberi kéz nyomát. A Brasovia-vár unatkozó őrsege legfennebb csak a tömösi szoros felől idehangzó lármára figyelt fel néha-néha, vízimadarak zaja, gólyák kelepelése hangzott nyári lagymatag éjszakákon és ősszel békák brekegték hosszú és unalmas éneküket. Egyéb-ként csend volt a tájon. A szláv és bolgár vándorok, akik megpihentek a dombok alján, csakhamar más lágyabb és kedvezőbb vidékre siettek. —

Szinte örömmel vették a székelyek II. Endre parancsát, mely megszüntette a gyepűt és őrzőit az ország belsejébe rendelte. Helyettük páncélos lovagok, nehézléptű kézművesek, komor és nagyszakállú férfiak telepedtek meg a Barcaságon. A német lovagrend 1211-ben vonult be ide, hogy a király parancsára műveltséget és polgárisultságot hozzon a puszta déli gyepű helyére.

A lovagok és a kereskedők éles szeme mindjárt felfedezte a Cenk lábánál elterülő térséget és mintegy a messze kiterjedő puszta koronájával várost alapítottak a hegyek közé törekvő völgy mélyén. Egy utcásor volt Brassó még csak, a két oldalt sorakozó faházak szégyenlősen és eseten bújtak meg a zöld erdő alatt. A házak körül alacsony földsánc és gyenge deszkapalánk húzódott. Pár év alatt egy második és egy harmadik utca nőtt az első mellé s a házakból a munka

erőteljes zaja hangzott ki. Tizennégy év múlva a német lovagrend büszkén mutatott az elvégzett munkára és úgy érezte, hogy az eddig kapott kiváltságok nem elegendők. Önállóságot akart, külön államot, amely csak a pápától függjön. De II. Endre hadseregével végigsepert a Barcaság már itt-ott kalászos mezején s a megtört és megtizedelt lovagrend elhagyta azt az országot, melyet álmaiban sajátjának akart.

A kézművesek, a földművelők, a kereskedők azonban ittmaradtak. A város nagyobbodott és már nem csupán a templom fala épült kőből. Ugy látszott, mintha II. Endre céljai teljesedésbe mennének, mikor 1421-ben Amurat szultán Brassót felégette. Az egykori Brasovia vár menedéket nyújtott a polgárság egy részének, de a tanácsurakat, akik a Forráshegy várába menekültek, fogságba ejtette a győzelmes hadsereg. Tíz évvel később a török hiába ostromolta már Brassó kőfalait, melyet azóta egyetlen hadsereg sem tudott bevenni.

A brassói kereskedők és iparosok nyugodtan, erejük tudatában munkálkodhattak. Most tűnt csak ki, hogy az ősök milyen jól választottak. Brassó, amely a Barcaság legdélibb pontján, a szorosok közelében fektült, szinte önmagától vált összekötővé kelet és nyugat között. A Kárpátokon túl elterülő tartományok ideküldték termékeiket és Flandria, Szilézia, a Rajna melléke Brassón keresztül juttatta keletre áruit. A város csakhamar több volt, mint a Barcaság többi települései. Már 1385-ben hozzálátott a hatalmas község a Fekete Templom építéséhez és messze vidékről vándoroltak munkások, kézművesek, építőmesterek, hogy Brassó díszét befejezzék. 1392-ben bolgár menekültek jelentek meg a városban s az épülő templom állványai csakhamar idegen beszédűl visszhangzottak. Javarészüket a tanács a város falain kívül, fent a hegyek között telepítette le. A templom építése egy évszázadig tartott. Ez alatt a kereskedő és iparos város magábaszívta a környék minden energiáját s egyben jólétet, békét és hatalmat sugárzott maga köré.

1533-ban tért vissza Németországból Johannes Honterus, ki könyveiben a megújított vallás tanait is magával hozta. De magával hozott egy különös, eddig nem látott eszközt is, melyet száz évvel azelőtt a mainzi patrícus, Gutenberg talált fel. Ezzel kezdődik tulajdonképpen Brassó messze évszázadokra kiterjedő szellemi élete és ezzel a nyomdával kezdődött az erdélyi szász reformáció is. Honterus alapítja Erdély első humanista iskoláját, melynek könyvtára a maga idejében a legnagyobb volt Erdélyben. Martinuzzi György úgy látszik veszélyesnek találta a brassói pap reformaton működését, mert felhívta Honterust, hogy védelmére magyarázó iratot terjesszen eléje. Honterus saját nyomdáján megszületett az erdélyi szászok hitetvalló könyve, „amely azonban a királynak és Fráter György kincstárnoknak igen ellenére vala”. De ettől a naptól kezdve 144 éven keresztül nem tűrte a katolikus vallást Honterus városa.

A szászok nem sokat törődtek Martinuzzival és Zápolyával, de még a törökkel sem és a Zsigmond király segítségével felépített falaikban bízva, nyugodtan folytatták napi foglalatosságait. A hatalmaskodó Báthory Gábor fejedelem azonban úgy találta, hogy a szászok kevés tisztelettel viseltetnek iránta s ellenük fordult hadseregével. Ám Brassót bevenni nem bírta és Weiss Mihály, a hatalmas főbíró, erejének tudatában mosolyogta le a vár alatt táborozó erdélyi sereget; a földvári csatát ugyan elvesztették a szászok, de jogaik és kiváltságaik érvényben maradtak továbbra is.

1658-ban tatárok törtek be a Barcaság termékeny völgyébe. A Brassó falairól vigyázó polgárok lángban álló falvakat, égre meredő füstoszlopokat láttak az éjszakában. A Barcaság elpusztult, de a város megmaradt. A kézművesek tovább dolgoztak, a kereskedők tovább küldték páncélos vitézektől kísért karavánjaikat kelet felé és a brassói szász polgár nyugodtan hajtotta álomra fejét, mert karavánjait megőrizték a vitézek és vagonát megőrizte a város.

A sors furcsasága, hogy mindazt a bajt és nyugta-

lanságot, amely ellen a brassói szászoknak a törökök, tatárok és Báthory Gáborral szemben sikerült megvédeni magukat, a Habsburgok esőtől hozták a városra. A szász krónikák csak fájdalommal vegyes megvetéssel emlékeznek meg az 1688-ban bekövetkezett császári uralomról, mely legnagyobbra értékelt javuktól, a függetlenségtől fosztotta meg őket. És mintha a természet, amely eddig oly kegyesen pártfogolta volna a várost, szintén elfordította volna arcát, 1689 április 21-én a tanácsház őrei riadtan verték félre a harangot. Valahol tűz támadt s a vész megállíthatatlanul terjedt tovább. Egymásután lobbantak lángra a házak s a nép és a tanácsurak tehetetlenül állottak vagyonuk megsemmisítőjével szemben. Elpusztult a Honterus alapította hatalmas könyvtár, tüzet fogott a templom tetőzete, a bezuhanó gerendák áttörték a boltozatot s a templom falát borító aranylemezeket leolvasztotta a hőség. Ettől a naptól fogva nevezik Fekete Templomnak.

A város csakhamar felépült, de mint a lábbadozó beteg, alig tudott újból erőre kapni. A kuruckor bizonytalansága közepette az óvatos és számító kereskedők nem merték javaikat a kóbor csapatok támadásainak kitenni s az egykor virágzó Brassó a lassú, de biztos hanyatlás jeleit mutatja. A Barcaságon felégetett falvak, kipusztult gazdaságok maradtak csupán s a pár óv múlva kitörő rettenetes pestisjárvány szinte az egész lakosságot kipusztította.

A krónikák mindezideig csupán a szászokról beszélnek, de itt és ott elszórva a Barcaságon apró magyar és román telepek keletkeznek. Brassó városán kívül, nem messze a városfalaktól, már az első években magyar lakosság telepszik meg. Ott, ahol ma gyárok füstölnek az ég felé és Brassó leghatalmasabb ipartelepei sötétítik el a láthatárt, akkor magyar földművesek bámultak áhítózó szemmel a vastag falakra, melyek megett a gazdag szász polgárság vigyázta vagyonát. Bent a városban azonban a kereskedelem lassan idegen bevándoroltak kezébe került. Görögök, örmények alakítanak külön kereskedelmi társaságokat, melyek a

román fejedelemségekkel, Konstantinápolyal, sőt Ázsiával lépnek összeköttetésbe. E gazdag kereskedők iskolákat, templomokat emelnek s a város lassan-lassan elveszíti zárt és változhatatlan német jellegét. Most már kiömlik a vastag falakon túlra is, éjszakára nem zárják be a hatalmas kapukat és az eddig a városfalakon kívül lakó földművelő nép egyszerre azon veszi észre magát, hogy ő is a város lakójává vált.

Brassó története tulajdonképpen mindig iparosoknak és kereskedőknek története volt. Kereskedelem és ipar tette nagygyá és tőlük függött egész élete. A vasúti vonal megnyitásával megváltozott az eddigi békés és szinte zavartalan fejlődés menete. A fuvarosok, akik tíz-tizenkét-lovas szekerekkel utaztak Bécsig vagy ellenkező irányban Konstantinápolyig és szállították a brassói kereskedő áruját, most hirtelen kereset nélkül maradtak. Az új ipartörvény feloszlatta a régi és hatalmas céheket s a szabad verseny friss, de viharos árama éltetve és rombolva söpört végig Brassó iparosságán. A szent és sérthetetlen szabályok szerint dolgozó iparosok elvesztették maguk alól a talajt és úgy látszott, mintha Brassó többé már nem találná meg magában azt az erőt, amely a környék uralkodó városává tette. A szász iparosok helyébe azonban csakhamar mások jöttek és a magyarság, amelyet eddig a szász városatyák óvatosan a falakon kívül tartottak, hirtelen tért és életet nyert.

Alig helyezkedett el Brassó az idők új követelményei között, más és még súlyosabb csapás tört rá. A Magyarország és Románia között eddig zavartalan kereskedelmi kapcsolatok egyszerre felbomlottak a ki-robbant vámháborúk miatt. Brassó, melyet az évszázados összeköttetések szinte elválaszthatatlanul a Kárpátokon túli tartományokkal kapcsoltak össze, egyszerre elvesztette piacait. A görög, örmény és román kereskedők, mint a süllyedő hajót, hagyták oda a várost s a kongó piacokon, üres kereskedésekben, megállott gépek mellett, kétségbeesett polgárok tárgyalták a vámháború eshetőségeit. Ezekben az években Brassó

többet veszett, mint a tatárdúláskor. Akkor a keményfallal körülvett város, mint sziget állott meg a rácsapó hullámok között, de most falait lassan lehordta az idő s a szigetet magába ölelte a tenger.

Az újból feléledő kereskedelem később Brassónak visszaadta régi fényét, de most már nem csupán az őslakosság vette ki részét a vagyongyűjtés izgalmaiból és örömeiből. Románok és magyarok versenyeztek az életért és a vagyonért, de ha őszinték akarunk lenni, akkor el kell ismernünk, hogy egy pillanatig sem voltak komoly versenytársak, a túlsúly a számbelileg egyre kevesbedő szászoké maradt.

Az új uralom ezt az arányt nem változtatta meg. Azóta Brassó élénkebb lett, nagyobb lett, talán még gazdagabb is lett, de az arca ugyanaz maradt. Van benne valami, ami idegen ennek a komor és szinte középkoriasan ható városnak igazi lelkétől, de ez az időben rejlik, amit nem lehet megállítani vagy megváltoztatni.

Ami él és változtathatatlan, az Brassó mögött égnék meredő Cenk, az erdők zöld vagy réz lombja, amely hétszáz évvel ezelőtt éppen úgy suhogott a távoli szélben, mint ma.

2. TEMPLOM A HOLDFÉNYBEN.

Brassó felett ugyanaz a tavaszi hold is, mely hűvösen és hidegen önti el fényével a bástyák itt-ott még ép tömbjét. Este 10—11 óra felé elcsitul a zaj, Brassó polgárai jól megérdemelt pihenőjükre térnek. Olyan csendes, olyan alvó az egész város, mintha a régen lemorzsolódott óriási kapuk zárját ma is páncélos vitézek őriznék, a tanácsház tornyában lassú, de biztos léptekkel járna fel és alá az ór és homlokához tartott kézzel figyelné, nem lobban-e fel valahol az éjszakában a rettenetes vörös láng. Az alvó házak felett hatalmasan és lenyűgözően mered az ég felé a Fekete Templom ropant teste. A holdfény végigömlik rajta és nyugtalan,

sápadt ezüstjével eltünteteti tompuló komorságát, kijavítja a kopott köveket és áttetszővé, szinte légiessé teszi a késői gótikának e kissé nehézkes alkotását.

Az építő ősök komor, meggondolt egyéniségükből átadtak valamit ennek a templomnak is. Sötét, erős tömege úgy áll a házak között, mint egy délnek fordult hullámtörő. Hiányzik belőle Nyugat gótikus templomainak könnyűsége és égfelé törése. A holdfény mintha felemelné, lebegővé tenné, de nappal érezzük a súlyt, amely a földhöz köti.

Körülötte eltörpülnek a házak s a Barcaság felől Brassó felé közelítő már messziről megpillantja, mintegy a hegyek zöld keretébe foglalva, a legyőzhetetlenül kiemelkedő erkölcsi törvényt. Az okos építőmesterek úgy tervezték ki az építés helyét, hogy bárhonnan közelítünk feléje, a templom mindig a szemhatár középpontjában áll. Szinte magába szívja, egyetlen hatalmas képpé testesíti ezt a várost, melynek zűr-zavaros ház-sorai között a békét és állandóságot képviseli. Egyetlen tornya van csak. A másikat már nem tudták felépíteni, mert az évszázadig tartó munka folyamán elfogyott a pénz. Mint az egyik szárnyát elvesztett madár, így fél-szegezen is kész kiszállani a köréje csoportosuló házak közül és ezzel az egyetlen toronnyal is hirdeti a középkori szellem küzdelmét a föld felé húzó anyaggal.

A templom az első tatárdúláskor valószínűleg cisztercita szerzetesek építette, elpusztult templom helyén áll. A régi hajlék román stílusban épült és mintha a Fekete Templom is hordozna magában román stílus-elemeket, ami bizonyos mértékben megkülönbözteti a nyugati gótika alkotásaitól. A messzi délre eljutott építőmester nem érezte már azt a folytonos, megszakítatlan szellemi közösséget, amely képessé tette volna a gótikus építőművészet követelményeinek tiszta megőrzésére. Kelet és Nyugat ütköző pontján kénytelen volt saját elképzeléseiből, vágyaiból és törekvéseiből meríteni és habár az alapot, a szellemet, a lényegét nem befolyásolhatta, külsőségekben és apró elrejtett vonásokban mégis eltért példányképeitől.

A Fekete Templom úgynevezett csarnoktemplom és nagyságával egyedülálló egész Románia területén. Külsőjét az idő kissé megviselte, de a támasztó oszlopok tetején elhelyezett szobrok még itt-ott felismerhetők. Mária és Jézus, a keblét kitáró Megváltó, Szent Miklós, Erdély védőszentje és a templom építője, ki a templom kicsinyített mását tartja kezében, még egészen jól ki-vehetők. A templomépítő nevét nem ismerjük. Valószínűleg többen voltak, hiszen az építés kezdetétől eltelt száz év alatt az elhalt mesterek helyébe újak jöttek. Az, kinek emlékét a szobor őrzi, talán a híres Conradus Lapicida, aki a XV. század közepétáján Brassóban élt és várépítéseivel is nevet szerzett magának. Az északi oldalon ülő és térdeplő alakok díszítik a támoszlopokat. Közöttük egy esőmosta csonka szobor a templom tetőperemén áthajló fiatal legényt ábrázol, aki mérőónjával a fal egyenességet vizsgálja. A monda szerint a fiatal és becsvágyó mester bátran vállalkozott arra, hogy a veszélyes helyen megállapítsa a végzett munka pontosságát és mikor diadallal közölte lent várakozó társaival az eredményt, egyensúlyt veszelve bukott a mélybe. Mások szerint a fiatal mesterjelölt féltékeny szemmel nézte az öreg mester próbálkozásait, aki az ő munkájának dicsőségét is saját magának akarta megtartani és egy óvatlan pillanatban a mestert a mélybe taszította.

A templomnak több bejárata van. Az egykori, talán keleties jellegű díszítéseket elmosta az idő és elpusztította a tűzvész. A keleti kapu bejárata felett nemrégiben tettek szabaddá egy kopott, de mégis pompázóan élő freskót, mely a gyermek Jézust karján tartó Máriát ábrázolja, lebegőszárnyú angyalok között. Két oldalán Szent Katalin és Szent Borbála és a kép balsarkában Hollós Mátyás és Aragóniai Beatrix címere.

A templom belsejében mintha évszázadok hűvösége csapna meg. Az ólomkeretes, felfelé nyilaló ablakokon fehér, de mégis tompított fény sugárzik s a puritánul dísztelen falak nem nyugtatják meg a szemet. A termésköből készült oszlopokon súlyosan nyugszik a hatvan méter magas boltozat. Az oszlopok eredeti

felületét valami barbáruul javító kéz ostoba vakolat-köntössel látta el s a kövek négyszögeit fehér mészvonalal húzta körül. Itt-ott, rejtettebb helyeken előtűnik a templom valódi teste, amelynek semmi szüksége sincs e takaró álarcra. Az álarc csak elfödi azt, ami benne ó'si és megdönthetetlenül valóság.

Az oszlopok koronája barokkos díszekkel terhes, ezeket már a tűzvész után helyezték rájuk. De mindez nem zavarja az óriási csarnok hatását, amely a fősvényen beszűrődő fény ellenére is roppant és lenyűgöző. A végtelenbe terjedő lélek igyekezett itt magát a végtelenség félelme elől határok közé kényszeríteni, de korlátait is nagyra és hatalmasra szabta, hogy földhöz-kötöttségében is érezze a föld felett lebegő szellem elkívánczó érzését. A szószékkel szemben levő oszlopon a város címere és felette az aranygyűrűt szájában tartó holló. Hunyadi János volt akkoriban Erdély kormányzója és Brassót úgylátszik sokra értékelte a török ellen folytatott harcaiban. Ő adta a városatyáknak azt a tanácsot, hogy a már omladozó cenki várat tüntessék el a hegy ormáról, mert egy ellenséges támadás esetén csak veszélyes volna Brassóra. A város hálából legszebb épületének főoszlopán őrizte meg a törökverő hős emlékét s a holló úgy tartja csőrében a gyűrűt ma is, mint ötszáz évvel ezelőtt.

A templom közepén hatalmas, vasból készült keresztelőmedence áll, amelyen régi gótikus számjegyekkel 1472 olvasható. A hajóban végig támlátlan padok, itt ültek sűrűn és kényelmetlenül a szász polgárasszonyok, míg férjeik az oldalhajóban felállított és már többnyire elkorhadt céh-üléseken foglaltak helyet. A céhek padjai ma is viselik az egykori felírásokat s a céhek jelvényeit. E padokat is már a nagy tűzvész után helyezték ide, mint ahogy a templom berendezésének minden fából való darabját újonnan kellett a hetven év múlva más tetővel ellátott templom számára elkészíteni. A mostani oltár is új szerzemény, 1866-ban készült csupán, a másik, melyet a tűzben elpusztult régi oltár helyébe állítottak, ma a sekrestyében van. A sekres-

tyében őrzik a Fekete Templom pompás templomi kincseit is, az arany és ezüst kelyheken lágy bensőséggel csillan meg ma is a fény, mint mikor még a híres brassói ötvösök áhítatos keze formálta remekbe őket. A legrégibb kelyhek a XVII. század elején születtek. Közöttük van egy, miben sem különbözik a többitől, pedig ez a „gonosztevők kelyhe”, amelyből a halálraítéltek vették magukhoz az utolsó úrvacsorát. Ünnepeken előhózzák a sekrestyéből a Fekete Templom igazi kincseit is, a száznál több keleti szőnyeget, melyek között a török szőnyegművészet mintáinak minden remekét megtalálhatjuk. A szőnyegetek lovagok és kereskedők hálás keze ajándékozta a templomnak azért a segedelemért, amelyben az Úr részesítette őket messzi karavánútjaikon.

E hideg és számító iparosnép valami legyőzhetetlen bizalommal fordult hűvös és józan Istene felé. Napjait munkával és komoly kereskedelemmel töltötte ki, de vasárnap felöltötte az ezüstkapsos kék templomi köpenyt s a visszhangos csarnokban teleszájjal zengte dicsérő zsoltárait. Ha tanácsúr volt, vagy pap, vagy városbíró, a templom falába állították sírkövét. Az északi falon ügyetlen domborművek ábrázolják az ott pihenőket, akik ősi viseletekben, elmúlt hatalmuk jelvényeivel közömbösen tekintenek a látogatóra.

A templom maga félig templom, félig emlékmű. Vasárnap és az istentiszteletek alatt a régi szász ősök jóval kevésbé hívő unokái foglalják el a kényelmetlen padsorokat, de közömbös hétköznapiakon kíváncsi látogatókat ereszt be az egyházi „az arany kapun” s fejenként öt lejért bárki megtekintheti a templomot és a kincseket. A visszhangos hajóban az egyházi három nyelven magyaráz és megtudhatjuk tőle, hogy a harang száznégyszáz mázsa, az orgonának négyezer sípja van, hogy az egész templom a műemlékek bizottságának ellenőrzése alatt áll, de nem tudhatjuk meg azt, hogy mi ennek a templomnak igazi lelke. Ezt csak az érezheti, aki valamikor a templomudvar virágzó hársfái alatt összeszoruló gyermekszívvél hallgatta a harang tompa,

mélységes óraütéseit és bár nem tudta, hogy hány sípja van az orgonának és micsoda súly az, ami feje felett függ, mégis nyugtalanul, félelemtől elszoruló torokkal gondolt a múltó idő változó hullámverésére.

3. BRASSÓI SÉTÁK.

Az egykori templomudvar ma kavicsos, csendes tér, ahová kocsik és szekerek csak ritkán hajtanak be. Komoly, viharvert épületek fogják körül a teret, mint ama régi várfal, amely az ismeretlen ciszterciek ismeretlen templomát őrizte a barbár csapatok ellen. Zárt és töretlen kör ez, szinte elkerített vár, minek falain belül a környék urai élnek zárkózott és titokzatos életüket és ahová idegen csak fő vesztes terhe alatt léphet.

Pár évvel ezelőtt még iskolák helyezkedtek el az épületekben s az egymást követő szász nemzedékek erőteljes zaja verte fel a templom visszhangos csendjét. Ma nincsenek már iskolák s a csendet nem zavarja semmi, legfeljebb egy-egy nyugtalan éjszakai vándor lépte, aki fülelve figyel körül, mintha egy nép szívedobogását akarná hallani. Mert ebben a zárt, nyugodt templomudvarban dobog ma is a szászság szíve. Ide gyűlnék össze a presbiterek, hogy az egyház és iskola ügyeiben határozzanak és itt, ezen a téren iktatják székébe ama reformátor Johannes Honterus örökösét, a brassói nagypapot.

Az épületekben ma szász egyházi és iskolai hivatalok vannak és közöttük, mint a múlt méltó letéteményese, a Barcasági Szász Múzeum. A lovagok és kereskedők úgy fejezték ki a városhoz való ragaszkodásukat, hogy kőfalat építettek köréje, az utódok úgy, hogy e kőfalnak s a kőfaltól körülövezett város emlékeit e múzeumba gyűjtik. Brassó és a Barcaság egész történetét ki lehet olvasni e csupa szeretettel egymás mellé helyezett tárgyakból. A céhek zászlói, a mesterek és legények nevét tartalmazó könyvek, a társládák bé-

készen pihennek az avult illatokat lehelő termekben és a komoly vagyonszerző szász polgároknak hírt adnak komoly és vagyonszerző őseikről. Tanácsurak és városbírák képe függ a falakon és itt őrzik a brassói városbíró híres háromélű pallosát, mellyel Brassó városa, a királytól nyert kiváltsága alapján, pallosjogát gyakorolta. Brassó város pénzt is veretett, a durva, nehézkes pénzdarabok most szekrényekbe rendezve fekszenek. Valamikor ez volt Brassó igazi fegyvere, de hogyha ez a fegyver nem segített, akkor a kereskedő magára öltötte a páncélt, a falakra állott és valódi fegyverrel védelmezte meg a másik fegyvert. A páncélos kereskedők elhaltak, de páncéljaikat naponta leporolja a múzeumi őr. Régi egyházi ruhák, papi süvegek pihennek egymás mellett és ha kinézek az ablakon, önkéntelenül is összehasonlítom őket azzal a ruházattal, amit a múzeummal szemben álló Honterus-szobor visel. Az ércalak összeráncolt homlokkal tekint szembe velem, egyik kezében könyvet tart s a másikat mereven előre nyújtja, nem tudni, hová mutat, talán a jövőbe.

Pár lépésre a csendes templomudvartól már a ma nyugtalan élete zúg. A Főtér négyszögébe szorítva, zajos és tarka össze-visszaságban sietnek az emberek, de közöttük nyugodt és megingathatatlan toronyként emelkedik a tanácsház. Eleinte csak erős kőtorony volt, amely a város szélén elterülő piaci sokaság felett valószínűleg meg a tanácsurak rendet kívánó akaratát. Erkélyén a vásárbíró ült, ki vigyázva figyelt a lábánál zajló tömegre és csatlósaival szoktatta rendre az izgága vásári népet. Lassanként a torony körül épület emelkedett. A vastagfalú, apró ablakú toronyban már ötszáz évvel ezelőtt is éppen úgy ülésezett a városi tanács, mint ma. A torony is magasabb lett s egy segesvári „Stundenmacher” órát is készített rá. Az épület úgy áll a zajgó piac közepén, mint egy darab hatalmas és ma is élő múlt, erkélyének lágy félkörívein nyugalom és okos célszerűség honol. Súlyos testét valami komoly méltóság teszi kedvessé, a megbékélt és nyugodt érettség méltósága. Még az is tisztelettel néz rá, aki minden

meggyőződésével az új tárgyilagosságra esküszik. De még e méltóságos épület sem kerülhette el a rosszul újítkó kegyelet nélkül átalakító kezét, egy negyedszázaddal előbb a régi, kecses tetőzetet holmi szecessziós cserép-költeményvel cserélték ki és alig egy éve, hogy falait barbár meszelő kente világosságára.

Azonban érintetlenül maradt a város címere, habár kézzel és arannyal kissé rikitóra festették is át. Felette az Isten szeme vetíti szét sugarait a rejtelmes háromszögből, a címerre vigyáz talán s a címerben Brassóra. A jelképes címer is talál hozzánk, levágott fatörzs, melyen királyi korona nyugszik. A címert bizonyára a város német és latin nevéhez készítették a humanista iskola tudós tanárai, talán éppen maga Honterus, akinek nevét annyiszor emlegetjük e könyv oldalain. De ezt csak a józan lelkek képzelik így, a kegyeletes rege mást mesél. Bájos és mélységesen szép rege ez, szinte hihetetlen, hogy Brassó talajából sarjadt volna ki. Ügy emlékszem, hogy összesen két mondat találtam e városban, az egyiket elmondtam már és most elmondom a másikat is, talán csak a magam mulattatására, mert a komoly brassói polgárok még e két regében sem hisznek. A koronát és a fatörzset a monda szerint az első települők találták a Brassót körülvevő rengetegben. Salamon királyé volt a korona, aki életét üldözői elől itt rejtette el. Koronáját, a világi hívságok jelképét, barlangja elé egy fatörzsre helyezte s a városalapítók csak így tudták meg, hogy királyi test nyugszik az elhagyott barlang mélyén. Talán csakugyan járt erre Salamon király, máskép a monda nem ragaszkodnék hozzá annyira, hogy még a város déli végén emelkedő sziklacsoporthoz is a Salamon-sziklák nevet adta. Gyermekkoromban én is láttam a domb tetején azt a hatalmas patkónyomot, melyet a király szakadékon átrepülő lova mélyen a sziklába vésve hagyott. Salamon király nevét ma a sziklacsoporthoz bejárata előtt álló kocsma őrzi, ahol kirándulók nagyokat isznak a dicső király emlékezetére és saját egészségükre. A monda talán nem igaz, de szép. Oly szép, mint a brassói tanács-

ház címere, mely a rege örökkön élő nyugalmaival tekint alá az elmúlásnak szánt valódi életre.

A Főtér, melynek négy oldalán egykor terményeik szerint helyezkedtek el a kereskedők, már sokat vesztett nyugodt régiségéből. A félköríves régi kapukat az üzletek modern vagy kevésbé modern homlokzata váltotta fel. A házak külseje még jórészt megmaradt, de itt is, ott is közéjük tolakszik egy-egy újstílusú, vagy ami még rosszabb: minden stílust nélkülöző úgynevezett palota, barokkos vagy bizánci banképületek, új, de máris régi bérházak, melyek az úgazdagok csöpögő göggyével tekintenek a zsvajgó piactérre.

Mert ez a valódi piactér. A folytonosan újító szellemet szinte megdöbbenti a helyhez rögződő szokások állandósága. Brassó alapítói itt jelölték ki a piac helyét és hétszáz éve minden vásárnapon változatlanul itt gyűl össze a környék háromnyelvű népe, hogy az egy napra felvert sátorüzletekből beszerezze azt, amit a közletekben bizonyára olcsóbban kapna meg. Pedig Apollónia Hyrscher már négyszáz évvel ezelőtt utcányi háztömböt épített a brassói céhek számára, hogy különösen esős időben nyugodtan árulhassanak. Az ő nevét viseli az utca is, amely Brassó legősibb városrészébe vezet. Ma már csak három-négy utca ez és oly csendes, oly ódon, oly békés, hogy házaik között szinte kiszakadunk a mából. A magastetejű, kopott házakat különös domborművek díszítik, amelyeknek szegleteit régen gömbölyűre s néhol felismerhetetlenre faragta az idő. Sasok, galambok, bajuszos oroszlánfejek, képzeletbeli szörnyű alakok vigyorognak alá a szürke falakról s a rozszant kapuk rozsdásan csikorognak, ha látogató érkezik. A legódonabb ez utcák között mégis a Vár-utca. Szinte érintetlen hamvassággal őrzi a nyugalmat és a csak belső harcoktól terhes középkort. Az egy-két új ház szégyenlősen és alig észrevehetően húzódik meg az emelkedő utcában. Járművek alig közlekednek erre, az utca meredek szögben végződik s a mohó jelen szinte elfelejtkezett róla. A mindig tiszta kövezeten reggeltől-estig gyerekek játszanak s kiáltozásuk éles visszhangot

ver. Nyugodt játszótér ez s a házak, mint kerítésnek támaszkodó öregek, már a Cenknek vetik meghajlott hátukat.

Úgy tetszik, mintha a hegy itt egészen a város fölé hajlanék. Testének roppant tömege eltakarja az egész keleti látóhatárt, ez már itt szinte a világ vége. Csak az tudja megérteni ezt a hegyet, aki Brassóban él. A Cenk maga az állandóság, a nyugalom, maga a mozdulatlan természet. Mint védő fal mögött bújik meg itt a város és félénken ismeri el törpeségét. A Cenk pedig meztelen sziklahomlokát merészen feszíti szembe a szelekkel, amelyek messzi pusztákról fordulnak feléje. Téli éjszakákon a székelly mezőkről felinduló Nemere vadul szaggatja a hegyoldal kopár faóriásait. de a város nyugodtan pihen a zúgó hegy alatt, mint gyermek a védő anya-ölnben. Tavasszal a csillogó zöld levelek rengetegében turkál a lágykezű szél s a lombok susogása betölti az egész Vár-utcát. Rekkenő nyári napon is hűvös van itt s a nyitott ablaknál alvó, feketerigók csillogó füttyszavára ébred.

Egy utcával tovább a házak nem változnak még, de közöttük már teherautók és társzekerek zörömbölnek a Bolgárszeg felé. Az utca legkülső pontján valamikor elvégződött a város. A kapu nehéz tölgyfa-szárnyai régen elrothadtak már, de a Katalin-kapu íve ma is tömören és mozdulatlanul áll, mint a hegységnek iramló utca végére helyezett nehezék. A város négy kapuja közül ez maradt meg egyedül. Homlokzatán latin felírás hirdeti a Habsburgok iránt érzett fogcsikorgató szeretetet. Mellette a cserepes tetejű apró bástyát befutotta a borostyán. A bástyához ragasztott kisdéd-óvó kertjében kékszemű és szőkehajú szász csöppségek játszadoznak.

A roppant fákkal szegélyezett sétány lágy emelkedővel visz a Cenk alá. Jobbkézfelől alacsony kőfal, mögötte a hősök temetője. Magyar, osztrák és német katonák fekszenek itt előírással rendben, a fejfákon nevek helyett nagyobbára csak számok. A régi harcosok csontjai a városon kívül nyugosznak, mélyen a televény

földben, ezek itt vannak bent, ma már a város szívében, amely minden évben egyszer, a hősök napján, értük is megdobban. Egészen a hegy alatt, már a fák takaró lombjai mögött csillan ki a takácsok bástyájának tompa köríve. A harcos idők elmúltával báltermet építettek belsejébe, majd később a város lomtár-féléje lett, amelyben a kevésbé értékesnek vélt emlékeket helyezték el. Itt fedezték fel pár évvel ezelőtt Johannes Honterus kézisajtóját, amelyet mint a ma is működő Göttynomda őst, kegyes kezek összeállítottak.

A Cenk-sétány mellett végig, apró vagy nagyobb megszakításokkal, húzódik az egykori várfal, melynek kövei és tornyai mindegyre kibukkannak a fák mögül. Az egykori várak ma már nyugalmas sétahely, ahol tavaszi estéken ábrándos szerelmespárok bolyonganak és senkitől sem zavartatják magukat.

A Cenk-sétányról letérve mint panoráma tárul elénk a város. Mindegyre új és új arcát mutatja meg, de a látkép középpontjában mégis a Fekete Templom marad. A sétány végéről messze kilátunk a Barcaságra kelet és észak felé. A pillantás akadálytalanul repül át a városon, jobbra és balra a kalásztól sárga vagy hótól fehér mező felett, de e két irány között akadályként domborul elő a Fellegvár. A Cenktől a Fellegvárig ma már a város terül el. Az egykori falakat a század elején nyomtalanul lehordták, helyettük semmitmondó középületeket emeltek. Ahol most iskolák, törvényszék és fogház van, valamikor puszta rét és mély tó terült el. A tavon boszorkányokat vetettek vízpróba alá, a Csigahegy dombján kietlenül meredt fel a kerék és az akasztófa, amely körül a hegy alatt lakó cigányok teljesítették a hóhéri tisztet. A kerék és az akasztófa eltűnt már, de a cigányok szaporább faja ma is a régi helyen él, rozoga viskóit a város hiába igyekszik megrendszabályozni. Az egykori hóhérok ivadékai ma muzsikuskok, és javasasszonyok.

A Fellegvár különösen tavasszal kellemes sétahely, a tetején körülfutó sétányról rendre egész Brassót be lehet tekinteni. Mögötte régi kőbánya húzódik meg,

amelyben gyermekkoromban komoly csatákat vívtunk. A hegy tetején még jó állapotban van a vár. Utoljára a szabadságharcban használták. Harcászati jelentőségét azóta sem vesztette el, mert ma katonai börtönnek használják. A Fellegvár dombja egyébként arról nevezetes, hogy az európai délkörök ötven évvel ezelőtti felmérésének emlékét őrzi. A latinszövegű emlékkövet lassan belepi a gyom.

A Fellegvárról egészen közeinek tetszik a Hosszúutca végén emelkedő Forráshegy, amelynek dombját szinte túlszárnyalja a bertalani templom nyugalmas tornya. A Brassót pár napra meglátogató idegenek ide már nem jutnak el. A napos és poros út visszariasztja a látogatót. Maguk a más városrészekben lakó brassóiak is csak néha-néha vetődnek erre a vidékre, mely mintha kívülesnék a megszokott határán, holott ez a templom Brassó legrégebb háza. Tulajdonképpen ezzel született a város, mert még mielőtt a mai belváros kezdetleges szállásait felváltotta volna a frank stílusban épült lakóház, a kegyes ősök lerakták a bertalani templom alapjait. Az első tatárdúláskor a templom már készen állott és előkelő román stílusú falai még látták a tömpeorrú harcosokat. Csodálatos, hogy minden ellenséges betörést sértetlenül élt keresztül, pedig a külső városrész nem egyszer elpusztult s a törökök alig pár lépésre tőle fogták el a forráshegyi várba húzódó tanácsurakat. Sem az emberi kéz, sem az idő nem rombolt rajta sokat. Finom körivei végtelen nyugalommal borulnak ajtók és ablakok fölé s a templom egyik oldalán két szembeesülő körív egy lehunyt szemű, szakállas férfi koponyáján pihen. Ez az arc talán ama híres szász Fulkuné, akinek II. Endre király az Oltón túli részeket örök birtokul ajándékozta. A templom belseje, mint minden protestáns templomé, díztelen, de a déli hajóban a falak a vastag mészréteg alatt is megőriztek egy-két gyermekdedbájú középkori falfestményt. Itt nem található meg a Fekete Templom gótikus rejtelmessége. A magasba, a végtelenbe úzó nyugtalan vágy még ismeretlen volt az építők előtt s a nyugodt félköríveket

nem törte csúcsba még sem az elkívánczó lélek, sem a halál borzalma.

A halál akkor sem volt távolabb az embertől, mint ma, de e templomhoz most fizikailag közelebb van. Túl a poros és gépkocsizajos országúton hosszú temető vonul el bizánci kőkeresztekkel a sánc felett. A Cenk alatt magyar és német katonák fekszenek. Itt románok, akik egy hosszú rajvonalban egyszerre lelték halálukat. Ők nem tudják már, hogy micsoda új küzdelmek folynak az élők világában s a három vérrrel öntözött föld egyformán termeli kalászeit a három népnek, amely e sírok mellett éli zajos és szükreszabott életét.

A Fellegvár alatt az új parkon túl már ismét a belváros kezdődik. Nem messzire a Kolostor-utca végétől, a katolikus templom tornya emelkedik ki kövéren görbülő toronyvonalaival a házak közül. Ez az egyetlen barokk emlékmű, amelyet Brassó őriz. Egyébként itt nyomtalanul suhantak el a barokkizlés évei, de Mária Terézia áhítatos keze mégis elérte Brassót. Mikor 140 évi hallgatás után ismét felzengtek Brassóban a szentmise igéi, a kényszerrel visszaadott szentjános-utcai templom kicsinek bizonyult. Másikat kellett építeni és Mária Terézia császárnő és királynő bő adománnyal segítette a brassói katolikusokat nagy templomuk felépítésében. A katolikusok akkor még németek voltak. Ma, nem tudni hogyan, nagyrészen magyar hívek látogatják a templomot és ők ábrándoznak el a tömjénfüstös boltzat alatt, az ablakon át beszűrődő színes fénysugárban s ők néznek áhítatos szemmel a falfestmények kövérkés angyalaira.

A templom mögött elterülő telken a katolikus fiúgimnázium áll, amelynek homlokzatát valami érthetetlen makacssággal elfordították a naptól. Az ablakok így a domb zöldelő oldalára s a domb alatt elfolyó zavaros patakra néznek, amely a külsőváros szennyét hurcolja magával, hogy aztán szétszórja valahol a Barcaságon. Ez a patak a Graft. Valamikor a város közepén folyt keresztül, később a kőből épített városfalak árkait táplálta vízzel. A falak még egészen épek. A patak partján

növekvő roppant agancsú fák már följük terjesztik lombjaikat. A legforróbb nyári napon is hűvös van az élő boltzat alatt, mi szinte egybeolvad a patakon átívelő bástyatoronnyal. Mint gyermekek, álmaink netovábbja volt a bástya belsejébe való bejutás, csodálatos kincseket sejtettünk a kopott falak mögött. Még ma is azt hiszem, hogy ha beléphetnék, megtalálnám a kincset, régen elvesztett gyermekkoromat. A csalódás már akkor sem tört meg, pedig a domb másik két bástyájába, a kövér és jóindulatú Fehér Bástyába s a csorba, mindig morcos Fekete Bástyába többször sikerült bejutnom, de ott kőnél, gyomnál és riadtan menekülő bogaraknál egyebet sohasem találtam.

A két bástya már a piac régi házaira tekint alá. A domb itt egészen előrelép s a város szorosán nekifeszíti derekát. A domboldalról jól lehet látni a görög Szentháromság-templom arányos tornyát. E templomot a brassói görög kereskedőtársulat építtette egyik tagjának gazdag hagyományából s a várfal mellé húzódó cseppnyi temető mohos és zöld sírkövei között ott áll Brâncoveanu herceg egyszerű sírköve is, akit feleségével együtt Brassóban temettek el. A Lópiac végén áll Brassó utolsó bástyája, ma városi levéltár. Itt vége a belvárosnak és kezdődik a Bolgárszeg. A Fekete Templom egykori napszamosait ide telepítette le a városi tanács s a bolgárok és macedóniai románok csakhamar szinte egészen új népfajt teremtettek. Amint a Hosszú-utca szász lakosai különböznek a belváros szász polgárságától, éppúgy különbözik a bolgárszegi román minden más romántól. Valamikor fuvarozással hatalmas vagyonokat gyűjtöttek. Ebből az időből maradt viseletük pompázatosága, a nők súlyos selyemkendői és gazdagon prémezett felöltői, a férfiak csillogó aranyhímzéssel kivarrt ingei. Ma már csak vasárnap láthatók az 1500-ban épült Szentmiklós-templom istentiszteletein és lassan, mint minden népviselet, eltűnnek a városi ruhák áradásában. Évenként egyszer azonban teljes csillogásukban jelennek meg ismét. Minden húsvét harmadik napján a bolgárszegi férfilakosság lovára kap

és hatalmas pisztolydurrogás közepette belovagol a városba, megkerüli a tanácsházat és ismét visszatér a Bolgárszegbe. Ez a „juni”. Állítólag a Bolgárszeg egykor meg akarta hódítani a belvárost s a győztes szász polgárság gúnyosan parancsolt rája, hogy minden évben köteles megismételni a balul sikerült próbálkozást, de lovasai csak az egykori városfal vonaláig jöhetnek el, onnét vissza kell fordulniok. Az aranyos-íngű lovasok azonban biztatólag súgták egymás fülébe a jóslatot, hogy csak egyszer kell a tanácsházat körüllovagolniuk és akkor övék lesz a város. 1919-ben aztán csakugyan körüllovagolták az ősi tanácsházat és azóta minden évben megteszik.

Az ünnepek elmúltával ismét visszatérnek zsindegyházzal fedett, alacsony faházaikba, melynek zég-zugos sora a Brassót délfelől bezáró hegyek lábára fut fel. Nem szépek, inkább elriasztók ezek a házak, de együttesen van bennük valami festői hatás. Az utcák, mint valami óriási polip tapogatói, mélyen benyúlnak az egyre szűkülő völgyekbe, felszaladnak a lágyabb hajlású gerincekre és elszánt erőlködéssel próbálják meghódítani a város számára a környező zöld rengeteget. A város itt már kertek és dombok között vész el, szinte észrevétlenül és hirtelen olvad át természeté. Tavasszal a kertek virágzó fáit eltakarják a rozzant házakat, a városi mérnökök talán csak tavasszal látják ezt a városrészt s ezért halasztják évről-évre a csatornázást és egyéb polgári szükségleteket.

Csak Bolgárszeg felett emelkedő dombokról látszik tulajdonképpen az egész város. Mint egy sokágú csillag nyújtja ki karjait a Cenk és a környező dombok nyílásaiba s a csillag középpontjában a belváros áll, ahonnét a fény szertesugárzik. A külső városrészek, a csillag ágai, már mintha önálló és némileg más életet élnének, mint a középpont, de mégis elválaszthatatlanok tőle. A középpont adja nekik a vért és a középponttól kapják valódi jellegüket is. Bármerre bolyongjunk Brassó területén, bármilyen eldugott külvárosi utcában, Brassó lelke mégis felfedezhető mindenütt. Egy kapuív

megalkotásában, vagy egy ottfeljtett régi utcai lámpa vasvázán, egy kézi vaskopogtatón, vagy egy hirtelen emelkedő cserepes tetőn, de mindenütt fellelhető az ősi szász város kikerülhetetlen hatása, amelyet Brassó sohasem fog levetközni.

Nem békés és nem megnyugtató ez a hatás, van benne valami komor és zavartkeltő hidegség, mintha a régi, tartózkodó és idegenekkel szemben szigorú szász polgár lelke kelt volna életre benne. Brassót talán szeretni nem is lehet. Inkább tisztelni kell, mint valami durva és ráncolt homlokú öreget, akit félünk néha, haragszunk rá, könnyelmű perceinkben azt is kívánjuk, hogy ne legyen, de akinek ridegtekintetű szemét és szigorúan felénk intő tenyerét lelkünkben mégis csak szeretni vagyunk kénytelenek.

Brassó olyan, mint maga az ég, ami följe hajol. Nincs benne semmi lágyság, semmi magával ragadó fényesség, néha hűvös és barátságtalan, tavasszal is bundába kényszerít, de aztán megfizethetetlen napokra kitarul egész pompájában s az emberek szívét eltölti valami ősi bizalom és reménység. Nem tudja, hogy miben reménykedik, önmagában-e, a természetben-e, vagy valami természet fölött élő hatalomban, de jól esik tudnia, hogy körülötte kemény és megingathatatlan városfalak állanak, amelyek bátran néztek szembe hétszáz év minden tomboló viharával.

4. HÁRMASBAN.

A város mai arcát sem tartkítja semmi kirívó vonás. Mintha a házak egyformasága bizonyos egyöntetű színezetet adna a lelkeknek is. Talán a múlt ez, amely ma is visszahat. Holott a város mostani lakosai nem igen törődnek a múlttal, nem is nagyon kívánják vissza, de a hely szellemét, a genius locit, legyőzni szinte lehetetlen. Brassó földje amúgy is emlékekkel terhes és a belőle kiáradó légkör egyaránt befolyásol embereket és állatokat. Sok minden megváltozhatott Brassóban az

évszázadok forgása alatt, de ez az egy: a világgal szemben való lelki állásfoglalás ugyanaz maradt. Brassó ma is a kereskedők és iparosok városa. Józan és tárgyilagos város, inkább hideg, mint barátságos. Egyik itt élő tehetséges szász író szerint az éghajlattól van ez. A hűvös szél, a Nemere gyakorta megborzongatja a brassóiak testét s e hűvösségből és zordságból a brassói ember lelke sokat átvett. De nem szabad elfelejteni, hogy a Nemere székely szél és mint a székelyekben, benne is van valami játékos, tréfáló kedv, valami könnyed megcsillanó mosolygás, amit Brassóban nem találunk. Az itteni lelkekben súlyos tömbként fekszik majd minden érzés. Oly komolyak, oly tárgyszeretők, hogy szinte ijesztő néha. Talán a levegő élesége teszi oly pontosan körülhatárolttá itt a tárgyakat. S a tárgyak éles körvonalait a brassói saját lelkébe is átvetíti. Az elfolyó, megfoghatatlan, vagy homályos dolgokhoz alig van köze. Nem érti és nem szereti az ilyesmit, szívesebben gondol olyanra, ami közvetlen, megfogható és pontosan felmérhető, amit nyugodtan értékelni lehet, mert biztosak vagyunk abban, hogy nem csalódunk. Apró szélhámosságokat Brassó hamar leleplez. Itt nem lehet a lét felületén lebegni és nem lehet színes, törékeny szárnyakkal a fényben röpködni. Ami máshol könnyed bohémság, az Brassóban már erkölcsi hiba, ha nem éppen a B. T. K.-ba ütköző cselekmény. Ha valami nem a talajba kapaszkodik, az már gyanús. Minden, ami biztos és amire számítani lehet, az az ősi és mozdulatlan talajon áll. Éppen úgy, mint egykor Brassó falai, amelyekről pompásan lehetett a Barcaság kék egére tekinteni, de ahol senkinek sem jutott eszébe, hogy e kék levegőben ringatózzék, bár csak gondolatban is.

Az irodalom és a művészet is gyanús egy kissé, legalább is nem komoly dolog. Az ember elszórakozik vele üres óráiban. Ha van: jó, ha nincs: nem nagyon hiányzik, de fel sem tételezhető, hogy életet, vagy világnézetet alapíthasson rája valaki. Az igazi ideál a síbajnok, a repülő, a nagyiparos. Aki verseket olvas, vagy

Isten ments verseket ír, az bizonyára hóbortos ember és vigyázni kell, ha valami üzletet akarunk vele csinálni. Mindazonáltal Brassóban is lehet valaki művész, de ehhez a művészetén kívül, más, komoly polgári foglalkozást is kell választania. Itt a Budapesten, Berlinben, Párizsban és New Yorkban szinte diadalmenettel ünnepezt művész ipariskolai tanár, a költő kereskedelmi hivatalnok és a regényíró szövetkezeti szakember. Esténként átadhatják magukat zavaros és mindenesetre gyanús álmódosásaiknak, de nappal szigorúan és pontosan takaró álarcot kell feltenniök, a munkás és komoly polgár álarcát, amelynek pillanatra sem szabad megmozdulnia, mert egy ilyen pillanatnyi megmozdulásnak kiszámíthatatlan következményei lehetnének.

Nagyjában mind a három nemzet ilyen. Csak be kell pillantani egy hétköznapi estebe hajló délutánján a Korona kávéház füledt termeibe, ahol nemzeti különbség nélkül megtalálhatók Brassó polgárai. Itt üzletről beszélnek, esetleg világpolitikáról és az adótörvényekről, de e kávéházban az íróknak nincs asztala és véletlenül sem lehet találni a képeslapok tömegében egyetlen irodalmi folyóiratot. Ez a kávéház a mai Brassó igazi képe, valami furcsa bábeli zűrzavar, amelynek részei széjjelfutnak, mint az elpergő higanyszemek, de együttesen mégis egységbe formak össze, amelynek központi vonzóereje a vagyon.

Mindnyájan egyformák vagyunk, azaz hogy mégsem teljesen. Engedményt kell tennünk éppen arrafelé, ahol a legtöbb hatalom és legtöbb vagyon gyűlt össze a hatalmat és vagyont komolyan vevő polgárok kezén. Különös dolog az, hogy a józan és tárgyilagos szászok oly igazi és mélyről fakadó érdeklődést tanúsítanak különösen a zene és a művészet iránt. „Ha két szász együtt van, mindjárt négy hangra énekel”, mondják a rosszindulatú lelkek. A kézzelfogható valóság azonban az, hogy Dohnányi és Bartók legnagyobb részben csak szászok előtt ragyogtatták tehetségüket és Nagy Imre, a neves székely festő, ha Brassóban kiállít, nem a magyaroknak adja el a képeit, hanem nekik. A Klingsor,

az erdélyi szászok folyóirata, a brassói nagyiparosok áldozatkészségéből jelenik meg és ezek a nagyiparosok a kitartó és sikeres pénzszerzés mellett még arra is ráérnek, hogy például az Erdélyben található keleti szőnyegekről írjanak tökéletes monográfiát és közben maguk is tudós szőnyegszakértökké váljanak. Az írókat és festőket is tisztelik úgy ahogy, legalább is büszkék arra, hogy Brassó szász kultúrközpont. Már a hagyomány is kötelezi őket erre, ama híres, ősi nyomda hagyománya. És a hagyományok tiszteletében a szászok mindig erősek voltak. Olyan erősek, hogy a többi nemzetek is elkaptak ebből valamit.

Ó, azért a brassóiak mégsem maradi szellemek. A divat változásait például igen élénk figyelemmel kísérik. Közel van hozzánk a főváros és minden, ami új, pillanatok alatt polgárjogot nyer itt is. Az irodalmi divatokat természetesen óvatos rosszalással figyelik, de ami a ruházzkodást illeti, nem lehet tartózkodással vádolni őket. És különösen érdemes megnézni az újonnan épülő városrészeket. Az építkezés módja mindig egy közösség, vagy egy osztály egységes szellemének kifejezője és ha most Brassó arcát a legújabb építészeti törekvések változtatják meg, akkor ez kétségtelenül arra mutat, hogy a gondolkozási mód mélységeiben is valami újuló és átalakító megmozdulás kezdődik. A célszerűség és tárgyilagosság Brassótól sohasem volt idegen s ha most az építészetben a kellő térkihasználás, a cico-mázatlanság és a levegő vált jelszóvá, akkor ez a jelszó szinte Brassó szellemi talajából fakadt. A Fellegvár északi részén, vagy az egykori városszél puszta mezején kinövő új házsorok a megújuló lélek bizonyítékai. A pesti Rózsadomb hasonló ehhez. Itt-ott még rozzant vityillók, kövezetlen és csatornázatlan szekérutak, de már a domboldal kiirtott fái helyén erkélyes, nagyablakú, élénk színűre festett villák emelkednek és adják meg a mai Brassónak azt a különös jelleget, ami az épen megőrzött múlt és a hatalmas jelen izgató vegyülékéből áll elő. Ebben mind a három nemzet egyforma. Egyébként is sok egyformaság van közöttük. Valamikor

két, egymásról alig tudó író mondta ki azt, hogy Brassó az a különös erdélyi sarok, ahol leginkább érezhető Svájc levegője. A brassói bennszülött szemszögéből tekintve például az ember háromnyelvű lénynek születik és csak helyenként, a természetnek bizonyos érthetetlen hanyagsága folytán találunk kétnyelvű vagy egynyelvű emberekre. Persze a természet nem hoz mindenkit tökéletesen a világra. Vannak megrögzött, konok *SZELSZ* koponyák, amelyekben hiányzik a nyelvek sokfélesége iránt való természetes érzék és vannak nehezen forgó magyar nyelvek, amelyeken eltöredezik a leglágyabb román szó és a legegyszerűbb német ige is. A szabály azonban az, hogy a brassói ember mind a három nyelvet egyformán beszélje, sőt néha kevésbé mérges időkben a városi tanács is tudja mind a három nyelvet. De ha az idők zordsága miatt egy-egy nyelvet el is felejtenek, azért még nem felejtik el azt, amit mindhárman egyenlő erővel szeretnek. A sportot például Brassóban sem lehet nyelvek szerint felosztani. Ha leesik a hó, a sízők sok szóbeszéd nélkül is megértik egymást s ha a hó elolvadt, a menedékházakat mindenféle nyelvű kirándulók töltik meg zavartalan barátságban. És ha egyszer Brassóról van szó, akkor az ócsárlók ellen mind a három nyelv egyformán kész a felelésre, persze ép olyan hevesen felelnek egymás között is, ha teszem az új'autóbuszüzem kezeléséről esik a beszéd. Általában azonban a brassói könnyen megbékül, szívesen tiszteli a másik véleményét és készséggel megünnepli azokat az ünnepeket is, amelyeket másnyelvű, vagy másvallású polgártársai vallanak magukénak. Kilencven éve, hogy a szászok minden tavasszal megünneplik ama sokat emlegetett Johannes Honterus emlékezetét. A szász iskolák és szász szervezetek ünnepi menetben vonulnak végig a városon s a napot egy nem messze eső zöld lombú völgy hűvös fái között töltik. Ezen a napon a szász gyárak megállanak, a szász kereskedők bezárnak és valami gyengéd együttérzéssel ugyanezen a napon a magyar és román kereskedők is bezárnak s az egész város ünnepel, mintha az ünnepeket nem kizárólag a

szászoké volna. Ez egy bizonyos lelki egyensúly, amelynek magyarázatát nehezen lehetne megtalálni, mert sok minden van, ami megerősíti és sok minden van, ami ellene mond. A város maga például mintha szintén egyensúlyban akarná tartani népeit. A három városrész szinte számtani arányossággal osztja meg a három nemzetet. A Bolgárszegben csaknem mind románok laknak, a Bolonyában kevés kivétellel magyarok és Óbrassó a maga falusias utcasoraival már külsőre is azt mutatja, hogy ez a városrész a szászoké. E városrészek a belvárosban futnak össze és itt a színek, a nyelvek, az arcok kavardóságában felvillan Brassó igazi jellegzetessége, a hármas egység és az egységes hármasság. E megosztás persze csak nagy általánosságban igaz, mert Brassót mindennél erősebben együvé fogja és összekeveri az a hatalmas erő, amelyre minden felépül: a pénz. Ami ezen túl van, abban gyakorta különbözünk egymástól. A hatalom megosztása mindenesetre más. Az uralkodó nép kezében a politikai hatalom gyűl össze, a szászok kezében a pénz és a hagyományok hatalma, a magyarok kezében, nos a magyarok kezében talán semmiféle hatalom sincs. Esetleg annak hatalma csak, hogy Brassó népességének legnagyobb százalékát ők teszik. A számok hatalma persze sohasem az igazi hatalom. Demokrata korokban az elméletek embere talán bízhatott benne, de úgy látszik a demokrácia ma már nem divat. Marad tehát a hagyományok és az évszázadokon át szorgalmasan megvigyázott szellemi közösség hatalma és az új uralom céltudatos és minden területet meghódító törekvése, amellyel szemben erős legyen az, aki megállhat. Mint üllő és kalapács között áll most a magyarság. Miféle sors vár rá, az a jövő titka. A kemény szász üllő és a fúrge román kalapács két irányból ható ereje formálja, alakítja, befolyásolja és az anyag belső erejétől függ, hogy e hatások között milyen alakot vesz fel. A vágó persze az, hogy hajlékony és szívós maradjon, mert ha nem, törni fog. De ha hajlékony és szívós, akkor, ha más alakban is, de mégis megőrzi lényegét.

5. CSALÁDI ÜGYEK.

Az mindenesetre kétségtelen, hogy a sors kényszerítő hatása folytán a formálódásnak be kellett következnie. Már az új uralom első megmozdulása is átalakító befolyással volt. Hirtelen, mintegy varázsütésre elvesztette fejét, mint a cenki szobor, amelynek ma csak alapja van már meg. Egy háború viharai nyomtalanul elsöpörték azt, ami az alapon nyugodott és ami azt betetőzte. Az alapot is kikezdte itt-ott az idő, kövek hullottak le, tartóvasak lazultak meg, de csonkán és esőmosottan ma is ott áll és úgyahogy tartja magát. Kérdés, hogy mi tartja össze. A tehetetlenség ereje, vagy valami régebben nem is sejtett népi közérzés? De egyelőre még megvagyunk.

Bizonyos pártatlansággal igyekszem szavakba foglalni azt, ami most következik. Ezek már családi ügyek, egy nép belső dolgai, amiről beszélni azért nehéz, mert én is ehhez a néphez tartozom. Családi ügyekben pedig az ember könnyen elveszti a tárgyilagosságot. Vagy túlságosan engedékeny, ami veszélyes, vagy túlságosan szigorú, amit nem bocsátanak meg neki. Ám nem leszek olyan, mint az a neves szász író, aki az egész brassói magyarságból csupán a vasárnap délutáni sétatéren hancúrozó cselédnőket látta meg s a heti munka bilincseiből szabaduló vidámságukat fölényesen csak amolyan „egyértelmű örömmel” nevezte el. Pedig ez a vasárnap délutáni cselédkorzó nem is olyan utolsó látvány. A Székelyföld valamennyi viselete felcsillan itt a felvert poron átszűrődő fényben s a széles sorokban összefogó cselédnők száján ízes székely szavak szállnak ki Brassó közömbös levegőjébe. Délután háromtól este hétig a hatvanezer lakosú város ideküldi mindazokat, akiktől a brassói szász gyermekek jól, vagy rosszul, de mégis megtanulnak magyarul. Persze cselédek csak és a vasárnapi díszbe öltözött polgár nem szívesen nézi a falu betörését. Szívesen más helyre is telepítené e vasárnapi vidám gyülekezetet. De itt is,

miként Brassóban mindenütt, a hely szelleme erősebb, mint a városi tanács akarata s a cselédkorzó nyugodtan virul tovább.

A gögös szász patrícius unokája, persze, hogy némi megvetéssel nézi ezt a valódi falusi képet, hiszen Brassó magyarjai évszázadokon át a város jobbágyai voltak. A ma teljesjogú bolonyai polgárok szintén, noha Bolonya ugyanolyan idős, mint Brassó. Neve is ezt mutatja (Bolona — szlávul: nyílt mező). A város története sohasem volt a magyarok története, itt mindig csak a szászok történetéről beszél a krónika s a jobbágyok történetét mindmáig senkisép írta meg. A jobbágyok a faltn kívül laktak és csak az volt a fontos, ami a falon belül történt. Az igazság végül is az, hogy a szász város becsületes és gondos földesúr volt. Jobbágyainak testét sohasem tartotta tulajdonának és régen beleegyezett abba, hogy a jobbágyság a munkát pénzzel válthassa meg. így adóztak a Brassótól pár kilométerre lévő hétfalusi csángók is Brassó városának és emellett jó gazdák, ügyes kereskedők és vagyonos emberek lettek. Hétfalu ma már szinte Brassóhoz tartozik, egy köhögő, öreg vicinális köti össze a falut a várossal. A hétfalu tulajdonképpen négy falu és háromfalu. A négyfalu most már teljesen egybeépült, csak éppen a község határt jelző táblák mutatják, hogy itt elvégződött Bácsfalu és kezdődik Türkös. Messziről csak a templomok tornya után lehet megkülönböztetni, hogy a falvak még ragaszkodnak önállóságukhoz és nem hajlandók várossá egyesülni, amelynek területe nagyobb volna, mint egész Brassó maga. A hót kilométer hosszú falun zötyögős, poros országút vezet keresztül, melyet a brassói autóbuszjáratok esős időben szinte alapjáig felszántanak. A magasnövésű, ravasztekintetű csángó csak vasárnap áll ki kőháza kapujába, hétköznap fuvara, vagy faüzletei után lát és a brassói szászok véleménye szerint üzleteiben sokkal kevésbé lovagias, mint a székely.

Üzleti tekintetben a szászok nem szokták hagyni magukat, a csángók még kevésbé, ennél fogva megle-

hetősen jó vagyoni viszonyok között élnek. Abban is hasonlítanak a szászokhoz, hogy evangélikusok. Azt azonban nem lehet tudni, hogy a szász reformáció, vagy a magyar hitújítás hatott-e rájuk.

A vasúti vonal lefektetése után a csángó fuvarosok hirtelen kenyér nélkül maradtak, de Brassóval való kapcsolatuk máig sem szűnt meg. Ők is bejönnek Brassóba munkát vállalni, noha a brassói munkások legnagyobb része másünnen idekerült magyar.

Brassó munkásnegyedei magyar szótól visszhangzanak. Nem szép negyedek ezek, alacsony házak, kezdetleges kapuk és kerítések találhatók itt csupán. Abból a garasonként összekuporgatott pénzből épültek, amit a gyárban, műhelyben, vagy üzletben dolgozó férfi és asszony saját szájától vont meg. Gyakorta nem is saját ez a ház, bérelt lakásban húzódik meg a házaspár, míg a gyerekek a nagyszülőknél maradnak Csíkban, Háromszéken vagy Udvarhelyszéken. Összefüggéstelen, zavaros tömeg ez, se a múlt melegsége, se a jövő vágyai nem kötik szorosabbra őket, csak éppen a nyelv az, ami elválaszthatatlan kapcsolatot teremt közöttük. Szegény és igénytelen népfesleg, mely idegen helyen talált munkát és életet. Így képzelem valahogy az amerikai magyarságot, azzal a különbséggel, hogy az itteniek megőriznek valami el nem csitítható vágyat arra, hogy egykor falujukba visszatérjenek. Sokan követik is ezt a vágyat, de mások, különösen ha házat építettek, végkép brassóiakká válnak anélkül, hogy éreznék, mit tesz brassóinak lenni. Nem vesznek részt a város valódi életében, kint laknak a kültelkeken, a vasútvonalakon túl keletkező új városrészekben. A papot vagy az iskolát nem ők keresik fel, a papnak és a tanítónak kell értük mennie és a legtöbbször sikertelenül, mert messze vannak tőlük, testileg is messze és néha lelkileg még messzebb. Aki közülük szorosabb összeköttetésbe kerül a várossal, az az iparosságba olvad. A székelyek örök barkácsoló ösztöne Brassóban pompás területre talált. Itt mindig szükség volt a kézművesekre s az üres helyeket a Székelyföld népfeslege csakhamar betöltötte.

Az iparos egy nemzedéken túl már brassóinak számítja magát, de a munkás csak Brassóban él. Talán ez is egyik oka annak, hogy a magyarság a város arculatára nem nyomott számarányának megfelelő jegyet. Mégis jelentős ez az idevándorlás, mert Brassó szinte egészen biztos életlehetőséget nyújt a tőle északra húzódó Székelyföldnek. Hiába kísérleteznek a szász gyárak azzal, hogy csupán szász munkáskezet foglalkoztassanak, a szászság lassan csökkenő száma már nem képes a nagyipar fejlődő szükségleteit kielégíteni s a Brassóban egymás után felnövő gyárak kénytelen-kelletlen azt a munkásnépet fogadják magukba, amelyik éppen kéznél van. És hogy ez nem csak múló jelenség, azt mi sem bizonyítja jobban, minthogy a környező szász falvak gazdasági cselédei szintén magyarok. Brassó egyes iparágai teljesen elmagyarosodtak, így például 122 magyar cipész mellett csak harmincnyoce a szász és román. És emellett magyarok Brassó cselédlányai, mint ahogy egykor magyarok voltak Brassó város jobbágyai is.

Mindez azonban csak zavaros tömeg, nincs ami összetartsa. Háború előtt a megye hivatalnokai voltak az irányító felsőbb réteg. Ezt a réteget azonban nyomtalanul elsöpörte a változás s a fej nélkül maradt magyarság ma néha saját tagjait sem ismeri fel. Az úgynevezett értelmiségi réteg, az a pár orvos és ügyvéd, a kevés számú kereskedelmi hivatalnok, elvész a város soknyelvű lakosságában. Inkább saját osztályának tagjaival keres összeköttetést, mert velük érez értelmi vagy hivatásbeli közösséget. A brassói magyarok sohasem éreztek egységes és ösztönös indítékokat sorsuk irányítására és ez megint csak a hely szelleme, mi ellen harcolni úgy látszik kilátástalan. A bizonyíték itt fekszik előttünk, ez maga Brassó, amelynek épületei sehol sem tükrözik a magyar alkotó erő kifejezését. A belváros határozottan német, a Bolgárszeg határozottan román, de magyar városrész nincs. Vannak helyette hatalmas és kétségbeejtően stílustalan épületek, melyeket a századforduló lapossága és élettelenége hozott létre. Valaki ezt nyilvánvaló megvetéssel, a ma-

gyarok tulipános építkezésének nevezte, de azt hiszem, tévedett. Bár tulipános lett volna ez az építészet, de sajnos csak virágtalan és gyökértelen volt. Annyira gyökértelen, hogy az illető hivatal még a terveket is készen kapta saját központjától és nem az épületet kellett a helyi viszonyokhoz alkalmazni, hanem a helyi viszonyokat a szent és sérthetetlen tervhez. Mint hogyha csak készakarattal igyekeztek volna azt igazolni, hogy a brassói magyar csak jövevény és csak ideig-óraig van itt, mint hogyha igazolni akarták volna azt a zavaros és széteső állapotot, amelyben Brassó magyarsága ma is található és amelynek ellenszerét még egyelőre senkinek sem sikerült megtalálnia.

6. EGYMÁS KÖZÖTT.

A más városból idekerült ember, aki a magyarokat, vagy pontosabban kifejezve: magát a magyarságot keresi, csak tétován baktat egyik helyről a másikra. Emberekkel beszélget, üzletek felírásait olvogatja és csakugyan talál is magyart, de olyant alig, amit magyarságnak lehetne nevezni. Jó ideig próbálkozik, kutat s a végén kétségbeesetten vallja be, hogy minden próbálkozása hiábavaló. A magyar tömegnek sem arca, sem alakja, sem biztosan kitapintható körvonala nincs. A ravasz brassói magyar mosolyogva nézi e kínlódást, talán még kacsint is egyet társára, de nem segít az idegennek. Rajta sem segített senki, az Isten jó s az idegennel majd csak történik valami, ő maga el van foglalva saját komoly ügyeivel, azt hallotta például, hogy a Vár-utcában jó és olcsó bort mérnek, esetleg az ipartestületbe siet, egyet vagy mást megtudni, avagy talán elgondolkozva vakarja a fejét, mert holnapután árverést tűzött ki ellene az adóhivatal. Estefele a tétova idegen zavart szívvvel nézi a Kapu-utca egyre sűrűbbé váló fényreklámjait, az idevaló magyar pedig szépen hazamegy,

bekapcsolja a rádiót, vagy szombat este, minden élvezetek csúcspontjaként moziba siet.

Mozi után néha esetleg „társasággal” korcsmába, kávéházba megy, kinek-kinek ízlése szerint, csendesen borozgat és a várható pénzügyi lehetőségekről beszélget. Ez a társaság azonban nem az a társaság, amit más városban érteni szoktak ezalatt. Itt nincsenek összetartozó klikkek és összefogó érdekek. Összeverődnek, szétszóródnak az emberek a véletlen nyomása alatt, talán még eszméket is cserélnek, de nem érzik szükségét annak, hogy eszméket cseréljenek. Itt senki sem kíváncsi az úgynevezett véleményekre. Az élet komoly dolgait már úgyis megformulázta magában mindenki s kevésbé valószínű, hogy ezeken a komoly dolgokon üres fecsegéssel változtatni lehetne. A józanság egyedüli ellenszere nálunk a bor és a sör. Aki pár órára meg akar szabadulni gondjaitól, az ezekhez folyamodik, nem pedig holmi fellengzős ábrándokhoz, amiket először meg sem lehet érteni, másodszor pedig feleslegesek. Ami fontos itt, az az élet valósága és kézzelfogható oldala. Miért jön Brassóba az ember? Feltétlenül azért, hogy pénzt keressen és ha már Brassóban született, akkor gyermekkorától kezdve azt a levegőt szívja be, ami egyenesen e pénz keresésére utal. Nem hiba ez, inkább erény, de olyan erény, mely sokkal jobban szétválaszt, mint összeköt, sokkal jobban eltávolít, mint összehoz. Aki pénzt keres, az magának keresi és a brassói magyarok nem nagyon bőkezűek, ha közcélokról van szó. Közcélok pedig nem is igen akadnak, mert közcélokhoz egységes gondolkozás és talán egységes irányítás is szükséges. Brassóban azonban valójában nincs, ami irányítson, mert amint mondtam, itt nincs fej, ami mások helyett gondolkozzék.

A test nem igen gondolkozik, inkább cselekszik és cselekedni azért tud még, mert meglehetősen erős. Brassó magyarságának teste kézművesekből és kiskiparosokból áll. Sok éve már, hogy a szász mesterek helyét lassan, de biztosan elfoglalja a magyar kézműves. A szászok vagyonosodása egyenlő erővel hatott életük

teljesebbé válására és számuk lassú, de kikerülhetetlen csökkenésére. Az ősi műhelyek egy nemzedékről a másokra megürültek, az egyetlen fiú már nem szívesen folytatta apja „durva” mesterségét s mikor az ősz mester őseihez költözött, a műhelyben egy Székelyföldről idekerült még harisnyás kézműves ütött tanyát. A céhek megszüntetése csak gyorsította ezt a folyamatot, a szabadverseny legyűrte a gyengébbet és felsegítette az igénytelent. Kilencven év alatt a brassói magyar kézművesek száma megháromszorozódott, velük együtt a román kisiparosság is nőtt számban, de a magyarokat utolérni nekik sem sikerült. Ez a kisiparosság alkotja a brassói magyarság tulajdonképpen vett magját és törzsét. Az ő akarata érvényesül mindabban, amit társadalmi megmozdulásnak tekinthetünk. Nem nagyszabású dolgok ezek, ilyenhez átfogó szellem és messzebbtekintő gondolat kellene, ez pedig hiányzik belőle, de abban a körben, melyet számára a sors kirendelt, meglepő erővel és meglepő szabatossággal cselekszik és feltétlenül demokratikus.

Brassó sohasem ismerte azt az osztályszellemet, amelyet más városok oly kirívó élességgel leheltek magukból. Itt talán sohasem voltak nagyságos urak, hanem mindig csak tekintetesek, akiknek osztálygőgje egyenlő volt a semmivel. Már amennyiben ez az osztálygőg felfelé irányult. A brassói kisiparos nem is képzel magánál nagyobb urat, ha kisebbet el is tud képzelni. Az úgynevezett úriember fogalom Brassónak mindig ismeretlen volt. Vannak persze egyes háborgó lelkek, akik a dolgoknak ilyen alakulásával nem bírnak megbarátkozni. De ezeket Brassó kiveti magából, vagy legalább is mosolyogva tér felettük napirendre, mint akik időszerűtlenül és nevetségesen kapkodnak az idő régóta elforgott kereke után.

Nem éppen bővérű és tág demokrácia ez. Van benne valami zárt és fásztó kicsinyesség, különösen azoknak fásztó, akik egy lépéssel túllátnak a mindennapi életre megszabott kereteken. De a brassói kézműves határozottan és biztosan mozog a megszabott

keretben. Iparát és üzletét becsületes biztonsággal vezeti, ebben sokat tanult szász polgártársaitól. Tőlük tanulta el talán azt a nyugodt és magabízó öntudatot is, amely a brassói magyart némileg megkülönbözteti más városok magyarjaitól és hogy a szászokra ismét visszatérjünk, tőlük tanulta el az egyesületek szeretetét is, amiről még később szólok egy pár szót. Persze azért nincs meg bennük a szászok acélosan összefogó ereje, de öntudatos gondolkozásukat elégszer bebizonyították azzal, hogy Románia egyetlen kisiparos képviselőjét minden választás alkalmával bejuttatják a parlamentbe. Ez a képviselő pedig véletlenül szintén magyar.

Társadalmi vágyaik nem igen terjednek túl egy vasárnapi fekete öltönyön és egy magas keménygalléron, amellyel büszkélkedve jelennek meg a vasárnapi istentiszteleten, leginkább a református templom karcsútoronyú, alig harmincéves épületében. De még a vallás sem adhat nekik teljes és zavartalan közösségi érzést, mert a brassói magyarságtól távol van a szászok vallási egysége. A mi iparosaink reformátusok, katolikusok, evangélikusok, unitáriusok és ez a megoszló vallási élet egyben megoszló társadalmi kereteket is teremt. Voltak kísérletek, hogy ezt a szétforgácsolódást áthidalják valahogy. Eleinte az egyházi vezetők rendeztek hetenként megújuló majálisokat és hetenként lezajló bálokat, amelyeken vallási különbség nélkül rendszerint ugyanaz a közönség vett részt, míg aztán egyszer a rendezők fejében megvillant az ötlet, az hogy a Honterus-ünnep mintájára „magyar nap”-ot rendezzenek. Egy-két évig sikerült is a dolog és talán ez vetette volna meg az alapját a brassói magyar társadalom fokozottabb közösségének. De nyugtalanabb idők jöttével a városi tanács úgy találta, hogy a falvak résztvevőivel tarkított zenés felvonulás megzavarja a brassói utcák vasárnapi forgalmát és ezért a magyar nap felvonulásai elmaradtak. Ami megmaradt belőle, az a zöldben lezajló majális. A zöldet pedig a brassói polgár egymagában is pompásan tudja élvezni és nem igen hajlandó pár kilométert gyalogolni csak azért, hogy a városon kívül jóismerőseivel

összejöjjön, ha még az az öröme sincs meg, hogy a rendezett sorokban való ünnepi menetelését a későnkelő polgár végignézi főtéri ablakaiból.

Pedig ez a felvonulás a magyarok nem éppen rendszerető természetéhez képest elég szép volt. Szépek voltak a fehérbe öltözött iskolásleányok és a régi himzett zászlók mögött menetelő fiatal gimnazisták, akiknek arcán vidáman csillogott a tavaszi nap és a pompázó életöröm.

7. ALMA MATER.

Ó fiatalság, te vagy Brassó dísze és reménysége! Talán azért, mert oly diadalmas az ellentét a mohos falak és saját lobogó élniakarásod között. A város is szeret, hiszen egyik hegyét rólad nevezte el, azokról a szász diákokról, akik évenként egyszer tanáraikkal együtt felkeresték a Keresztényhavas merev bércseit s melyet azóta a brassói szászok Schulernek neveznek. A hűvös és józan városnak sok fényt és sok meleget ad az a sokszínű sapkás diáktömeg, amely reggel az iskolák felé siet, délben viháncolva igyekszik haza és délután, mint félelem és gáncs nélküli lovag a sétatéren lépdél szívének hölgye mellett.

A szász diákság hagyományait a magyarok és románok is átvették. Itt nincs felsőbb iskola és a középiskolák diáksága élvezi mindazt az elnézést és megbocsátást, ami máshol az egyetemi polgárnak kijár. A csak üzletével törődő komoly férfiú barátságos mosollyal nézi fékezhetetlen jókedvüket, saját fiatalságára gondol. Még azt is megbocsátja, ha nem messze fekvő gyümölcsöskertjében néha cseresznyét vagy meggyet „kraccoló” diákokra bukkan. A „kraccolás” a brassói diákság szerint nem lopás, inkább valami hőstett, amit gyakorta a csöszök heves ütlegeivel kell kiérdemelni.

A „kraccolás” a szászoktól ered, talán a pompás és szép külsejű Honterus-gimnázium falai alól, amelynek felépítését rossz nyelvek szerint a magyar kormány is

támogatta nem kis mértékű segélyével. Ebben az iskolában tanít Meschendörfer, az egyik leghíresebb szász író. Ez volt az első humanista iskola Erdélyben. A brasói iskoláknak általábanvéve múltja van, a Saguna-liceum is már nyolcvan éves. Ebben az iskolában tanultak Erdély román férfiai nemzeti érzést. Az iskola büszkesége Andrei Muresanunak, a nagy román hazafinak emléke. A Saguna-liceum egyházi iskola. A többi román iskolák államiak. Meglehetősen sok van, de éppen ilyen sok iskolával bírnak a szászok is. A magyar iskolák száma már nincs arányban a népességgel. Talán nem is a magyarok akaratán múlik. Az iskola fenntartásának nehézségei ma szinte legyőzhetetlenek, pedig Brassó magyar iskolái nem csupán magának a városnak fiatalságát veszik fel, hanem a Székelyföld Brassó felé húzódó ifjúságát is. Volt idő, amikor a katolikus gimnázium két párhuzamos osztályt is létesített, amíg aztán miniszteri rendelet meg nem szüntette ezt a rendszert. Ez a gimnázium, mely a város szívében és mégis mintegy a városnak durcásan háttáfordítva a közvetlen mellette emelkedő magas domboldalra néz, Brassó egyetlen magyar nyolcosztályú középiskolája. Az épület olyan új és mégis olyan ódon. Harmincöt éves, alig valamivel idősebb, mint én és akkoriban mégis annyival idősebbnek tetszett nekem. Ablakaiból a Graftra lehetett nézni, amelynek csatornájában kemény téli napokon patkányok raja sürgött-forgott, avagy messzire el lehetett pillantani a napfényes, délelőtti Fellegvárra, amelynek nyugalmit szám-tanérettségim alatt kimondhatatlanul irigyeltem. Az egész iskolának van valami különös, szóval ki sem fejezhető illata, ami porból, olajból és a kéményajtón észrevétlenül kiáramló füstből tevődik össze. Mint a harci ló a puszkaporszagra, néha ma is felkapom a fejem, ha arra járok és megcsap az az illat, amely minden más iskolától megkülönbözteti az én iskolámat.

Lehet, hogy nincs igazam, talán e gimnázium is olyan, mint minden más iskola, csak éppen múltja nincs. A múlt alatta pihen, abban a régi várakokban, amit az

építéskor iskolaudvarnak töltöttek fel és körülötte van a múlt, az egykori dominikánus kolostor helyén álló épületekben, ahol régi paptanárok tanítottak. Mondom, az iskola nem különös, de különös benne mindig az iskolaév kezdete, ami egészen brassói és utánozhatatlan. Ilyenkor köszönt be az a furcsa brassói ősz, ami oly hirtelen jön és oly hosszasan tart, vidító nappali melegekkel és éjszakai erős hűvösségekkel. Ilyenkor a hegyek egészen közel jönnek a városhoz, aranyos köntöst öltenek fel és áttetsző, de mégis széttéphetetlen ködfátylakat aggatnak magukra. Tudatják velünk, hogy itt a kérlelhetetlen pusztulás, az ifjú ember közben nyikorgó iskolapadokban ül és német segédigéket igyekszik be magolni. Ebben az iskolában éltem át azt a még furesább őszt, amikor éjszakánként vad puskaropogás csapott be az állomás felől s az utcán rendetlen csapatok mentek, meneteltek ismeretlen célok irányában. Mint később megtudtam, hazafelé siettek. Azt mondták, hogy forradalom van és mi délutánonként az állomásokat jártuk, ahol felnyitott vagonokból kitűnő hadiszappant lehetett szerezni.

Órák után a református kereskedelmi-iskola elé siettünk, hogy megvárjuk a kijövő leányokat. Azóta úgy hiszem a református iskolának csak fiú-tagozata van, a gimnazisták nagy szomorúságára. Helyette talán vigasztalást nyújthat a református polgári iskola vagy a zárda leányiskolája, amelyek élnek és virágznak. Sok iskola kimúlt időközben. Az uralomváltozás napjaiban egymásután születtek újabb és újabb iskolák, leánygimnázium, majd a fiúgimnáziummal párhuzamos leányosztályok, esti tanfolyamok és délutáni kurzusok, melyek külső vagy belső okok miatt csakhamar eltűntek a föld színéről. Egypárnak kimúlását magam is láttam. Így múlt el a növekvő évek során az egykori magyar állami főreál is. Az az osztály volt az utolsó, amely velem egy évjáratban végzett. Ezzel az osztállyal aztán eltűnt a realisták sötétzöld sapkája is s ma már csupán a gimnazisták égszínkék és a kereskedelmisták piros sapkája virít a brassói sétatéren és igyekszik hazafelé,

ha egy tanár közeledik. A református kereskedelmi ”gyönyörű új épületben kapott lakást, fiatal magyar építész tervezte s a fény és a levegő akadálytalanul hatolhat be a széles ablakokon. Nehezen épült fel az új épület, mint ahogy minden magyar iskola nehezen él. Az államsegély késve és nem bőkezűen érkezik, a szülők még nehezebben fizetik a tandíjat és néha már csak a tehetetlenségi erő tartja életben az iskolát, mint a lendítőkerék a gépezetet, amelynek motorja egyszer-egyszer kihagy.

Vannak Brassóban még elemiiskolák is, kettő vagy három összesen, amelyek szinte képtelenek befogadni az odatóduló apróságokat. De mindenütt csak akadály és mindenütt csak nehézség. A tanítók éhbérért osztják szét a tudományt tanítványaiknak, akik a város legtávolabbi részéből sietnek reggel nyolcra az iskolába. Most azzal is kísérleteznek már, hogy kinn az újonnan alakult telepen létesítsenek új elemi iskolákat, de a hivatalos versennyel megküzdeni nem igen lehet. Az állami iskola ingyenes, a felekezeti iskola súlyos áldozatokkal egybekötött. A külvárosok magyar gyermekei, akiknek szülei jobbára munkások, alig lélegző kézművesek vagy kishivatalnokok, szívesebben keresték fel az ingyenes elemi oktatást. Egész mostanáig ment is a dolog, de ebben az évben az állami iskolákban megszűnt a magyarnyelvű oktatás. Nehéz a gyermekeknek mindent az állam nyelvén megtanulni, egészen a számolás rejtélyéig (amit bármilyen kitűnő idegen nyelvtudással, mégis anyanyelvén szokott elvégezni az ember). A magyar szülők, a magyar párt, a magyar társadalom szó nélkül vette tudomásul ezt az intézkedést, úgy látszik, igaza volt annak, aki kitalálta. És úgy látszik, az is igaz, hogy minden nép olyan iskolát érdemel meg, amilyen éppen jár neki.

A szászok már könnyebben viselik el az állami versenyt. Többet tehetnek iskoláikért, mert kezükben a vagyon, a hatalom és mindazok, akik a szász nemzet tagjai közül vagyont szereznek vagy vagyont megtartanak, arról az iskoláról sem feledkeznek meg, mely nekik az induláshoz ugródeszkaül szolgált. Egyébiránt

a szászok évszázados kisebbségi gyakorlatuk folytán már régen felismerték azokat a batárokat, amelyeket minden erővel védeniök kell és nemrégiben határozattal mondták ki, hogy az a terület, amelyről elmozdítottani nem szabad: a család, az egyház és az iskola hármassánc-öve. A szász nem mindig szeretetreméltó nép, hideg és visszahúzódozó, de lehet tőle tanulni. Az iskolák[^] kérdésében a brassói magyarság is tanulhatna valamit/* Egyáltalában tanulhatna mindazokban a kérdésekben, amelyek szellemi javait és szellemi világát érintik.

8. AMI NINCS ÉS AMI VAN.

A szászok és mindig csak a szászok! Ők adnak példát nekünk mindarra, amit már eddig megcsináltunk, vagy meg kellene csinálnunk. Vádoljuk őket hidegséggel, vagy távolítson el tőlük józan, pénzügyi gondolkozásuk, de el kell ismernünk azt, hogy a pénzügyek mellett megadják a szellemnek is azt, ami a szellemé. Máskülönbem nem is lehetne olyan élénk Brassó irodalmi élete, nem élhetne a brassói szászok között két elsőrangú író, akiknek műveit Németország is elismeréssel fogadta és nem jelenhetnék meg itt a Klingsor című kitűnő folyóirat, s nem idézhetné fel folyton ama híres erdélyi varázsló nevét, akinek alakja a mondák ködében vész el. A mai Klingsor szintén bizonyos mértékben varázsló. Hitet és erőt varázsol a kemény szász koponyákba, a nagy német kultúrközösséggel való összetartozás hitét. A brassói szász irodalmi élet komoly hagyományokra támaszkodik, a Honterus-nyomda hagyományaira. E nyomdával pedig elválaszthatatlanul összefügg Brassó román irodalmi élete is. Ebben a nyomdában jelentek meg a város első román irodalmi termékei. Azóta nagyot ugrott az idő, Brassóban román írók és román költők élnek, szavuk gyakran túlhatol a város határain is. Nyüzsgő és mozgalmas élet ez, folyton bővül, folyton izmosodik és lassan levetkőzi mindazt a

félénkségét és félszogséget, amit a vidék hatása aggat rája.

Úgy tetszik, mintha mi magyarok még mindig kezdetleges próbálkozások korszakát élnék. Mintha csak most jelent volna meg a „Magyar ABS-es könyveteké”, mi száz évvel ezelőtt hagyta el a Honterus-nyomdát. Ez a próbálkozás az uralomváltozás óta tart. Akkoriban különböző városok harcoltak az elsőbbségért és mindenik bizonyára több joggal, mint Brassó. Itt valahogy a légkör sem felel meg annak, hogy élénk és kibővülő irodalmi élet fejlődhessen ki. Az a réteg, amely a könyvet nem csupán a díszkötés kedvéért teszi az üveges könyvszekrénybe, igen vékony és igen szakadozó. Talán észre sem vehető. Az a réteg pedig, amely a könyvet el is olvasná, meg is becsülné és meg is beszélne, túlságosan szegény ahhoz, hogy lépést tartson az irodalommal. Különben is a többséget nem az irodalom érdekli; szellemi vágya legfeljebb csak a Színházi Életig terjed. Hogy Brassóban irodalom születhesse, előbb irodalmi életnek kellene születnie. De a magyarság nem táplál ilyen vágyakat. Van ebben valami különösen brassói, ami különösen magyar vonásokkal is kiélésül. Gyakran próbálkoztak már egyesek irodalmi felolvasásokkal, megbeszélések, viták megszervezésével, de minden kísérlet balul ütött ki. Eddig csak egyetlen költőnek volt Brassóban sikere, de kérdés, hogy mennyi sikere volt ebben magának a költészetnek. Pedig él Brassóban egy pár erdélyi író, akiknek a nevét nem csak itt ismerik. Itt él Kacsó Sándor, Finta Zoltán, Farcádi Sándor, róluk azonban az átlag brassói polgár valószínűleg nem is tudja, hogy itt élnek. Brassóban jelenik meg Románia legnagyobb magyar napilapja a Brassói Lapok. Mellette még egy kis hetilap kínlódik a közönség közönyével, mely fojtóan és fárasztóan nehezedik minden próbálkozásra. Sőt mi több: az ilyen próbálkozásokról egyszerűen tudomást sem vesz. Van Brassóban egy párezer kötet könyvvel rendelkező könyvtáregyesület is, de erről csak a beavatottak tudnak és ezek is mintegy rejtve őrzik a szent titkot.

Nem bírom eléggé hangsúlyozni, hogy mennyire nem hiba ez! Ez csupán Brassó és a brassóiak mindenki mástól különböző gondolkozásmódja, amit a hűvös hegyi levegő edzett, az ipar és kereskedelem gondolatvilága pácolt és az élet nehézségeinek fürdője fakított ki. Egy bizonyos színvonalig eljutott a brassói magyarság és a mi hibánk volna, ha többet követelnénk tőle, mint amennyire saját adottságai és saját ereje képesítik. Hiányzik az irodalmi léggör! Az irodalmi levegő helyett van egy másik, bizonyos társadalmi levegő, amely az együttélésnek egyszerű, de állandó formáit fejlesztette ki a brassói magyarok között. Ez jobban meg is felel a brassói magyarok lelkeségének. Innét nőttek ki a különböző egyházak külön egyesületei. Nem éppen nagy kör, amelyben mozoghatnak, de kétségtelenül hozzájárulnak ahhoz, hogy a szét-szórt és minden összekötő kapocs nélkül élő magyarság között bizonyos átmeneti érintkezési felületeket létesítsenek. Minden karitatív jellegű egyesületnek hibája a zártkörű munkálkodás, de a brassói nőegyesületek mégis csak tesznek valamit a szegények felségélyezésére, munkaalkalmak keresésére, a brassói magyar cselédség védelmére, mikor minden más intézmény vagy szerv hiányzik ezeknek a feladatoknak betöltésére.

Azok az előadások és mulatságok, melyek a külön egyesületek oltalma alatt zajlanak le, kielégítik Brassó magyarságának társadalmi vágyait és hogyha az éhes ember a rossz táplálékot is kitűnőnek találja, akkor kinek sincs joga felpanaszolni az esetleg csekély tápértéket. Ugyanez a léggör táplálja azokat a különböző egyesületeket is, amelyek minden különösebben körülírt célkitűzés nélkül alkalmat adnak a tagoknak arra, hogy egymást naponta, vagy hetente láthassák és egymás egészségére egy pohár bort ürítsenek. Ilyen a katolikus kör és a különböző ifjúsági egyesületek, amelyek rendszerint az egyházak pártfogása alatt alakulnak meg. Sport és szórakozások teszik ki e társaságok valódi tartalmát és néha csakugyan jól

érezheti magát az ember, ha napi gondjait egy pillanatra elfelejti a füstben és zajban. A Székely Társaságban a célok is körvonalozottak némikép. A társadalmi célkitűzések mellett azt is a munkatervébe vette, hogy a brassói iparosság érdekeinek társadalmi úton való szószólójává váljék és elősegítse a Brassóban elhelyezkedni kívánó székely iparostanoncok ügyét. Céljának meg is felel és lassan-lassan egyre szélesebb területekre terjeszti ki működését. Ma már feléje irányulnak a brassói magyarság tévetege és kezdetleges tömörülési kísérletei és mindinkább felveszi a kaszinó jellegét, amely természetesen Brassónak megfelelően nem úri kaszinó, hanem rendes polgári kör.

A brassói magyarság lelki arculatának azonban legjobban megfelel az a kísérlet, aminek elindítója egy fiatal, lelkes hírlapíró. Brassóban mindig a gazdasági tényezők adták meg az alaphangot s egészen meglepő, hogy erre a gondolatra csak ily későn jutott valaki. Pár éve csupán, hogy Brassóban megalakult az „Ágisz” általános gazdasági szövetkezet, amelynek kimondott célja az, hogy a Székelyföld termékeit olcsón és közvetlenül juttassa el a fogyasztóhoz. A kísérlet úgylátszik sikerrel biztat, egy év alatt csupán egyetlen község egymillió liter tejét adta el Brassónak és mezőgazdasági szakosztálya mellett, a Brassóba látogató idegenek vásárlási kedvére számítva, kézműipari szakosztálya is szép sikerekkel dicsekedhetik. A közművelődési szakosztály Kosztolányi nyelvművelő mozgalmának harcosaképpen „Anyanyelvünk” címen kiadta a tiszta magyarság kézikönyvét. Csakugyan Brassó volt hivatva arra, hogy ezt a kezdő lépést megtegye és most az ország minden tájáról mintául igyeksenek venni ezt a szövetkezetet, amely mintha a magyarság számára utat jelölne ki a jövőben. Talán nem fog e bátor és minden dicséretet megérdemlő szövetkezet megtörni a brassóiak jólismert közönyén.

Mert a brassói magyar távolról sem társas lény. Szívesebben megissza a maga félliter borát az Édeslyukban vagy a Fehér Bányában, de nem törli a fejét

azon, hogy társaságokat vagy egyesületeket alapítson. Azért is meglepő, hogy például a Brassói Magyar Dalárda már ötven éve áll és ma is teljes erejében van. Brassóból indult ki az a mozgalom, amelynek végleges eredményeképpen megalakult a Romániai Dalosszövetség. Ez a Dalosszövetség rendez minden évben országos dalosversenyeket, ahol a Brassói Magyar Dalárda nem egyszer díjat nyert. Egyesek szerint az ország legjobb dalos-egyesülete és rajta ismét bebizonyul, hogy a brassói magyar sohasem ismerte a vármegyei szellemet, mert a tenorban, vagy basszusban egyforma erővel fújja a szólamot a kereskedő, az iparos, a tanár vagy a hivatalnok.

Talán a szász faj komoly zeneszeretete öröklődött itt át, némileg változott alakban. A szászok magas zenekultúrájából átvettünk mi is egy részt, de csak a karénekig j utöttünk eL Olyan magánénekesek például, mint amilyenekkel a brassói szászok dicsekedhetnek, sohasem voltak. Az Astra zenekonzervatórium csak szászokból és románokból alakult meg, a magyarok talán nem is törekedtek, hogy ide eljussanak.

Különbség van itt és meglehetősen nagy különbség, de vannak területek, ahol mind a három nemzet egyformán szegény. Brassónak máig sincs állandó színháza. A román színészetet Bukarest közelsége teszi lehetetlenné, gyakran jönnek át pár napi vendéjjátékra fővárosi társulatok és úgylátszik, hogy Brassó román közönségének ez elegendő. A szászok igényeit egy Brassóból elindult és Brassóban megszervezett staggione-társulat elégíti ki, mely Deutsches Landestheater néven az ország németlakta területeit járja be és évenként többször Brassóban is megjelenik. Állandó magyar színház a háború előtt sem volt Brassóban, az uralomváltás után hosszas próbálkozások befejezésekként a kolozsvári Magyar Színház szokott hathetes vendéjjátékra átrándulni és tiszteletreméltó igyekezettel kísérli meg, hogy az operettek mindent elborító tömegében komoly színházi teljesítményeket is nyújtson. Ez néha sikerül is, így tavaly az „Ember tragédiáját” mindenki leg-

nagyobb meglepetésére egymásután nyolcszor adták, mindig telt házak mellett. Egyébként pedig jobb sorsra érdemes színtársulatok szokták Brassót meglepetés-szerűen felkeresni, de pár előadás után „a közönség részvétlensége”, helyesebben a társulat leírhatatlan gyengesége miatt az egész színház feloszlik. Még csak 5gy vonás hiányzik Brassó szellemi arculatáról. Magyar festők, neves magyar festők nem élnek Brassóban. Akivel Brassó büszkélkedhetik, az megint csak a szász nemzet tagja. Ide vonult vissza Mattis-Teutsch János, az európai híró festő, aki annakidején oly zajos feltűnést keltett Budapesten, itt él Hans Eder, a bibliai tárgyak látnoki megalkotója és Fritz Kimm, Brassó szerelmes rajzolóművésze.

9. SZÁMOK.

Szászok és megint csak szászok!

Szinte az derül ki abból, amit eddig írtam, hogy Brassó egész története, múltja és jövője elválaszthatatlan volna az alapítótól. Csakugyan kezük és szervező szellemük nyomára mindenütt rábukkanhatunk. Ezt a földet ők tették termővé és virágzóvá. A történelem kétségtelenül elismeréssel fog megemlékezni róluk. A múltért övék minden dicsőség. A kérdés csak az, hogy vajjon a jövőt is ők fogják-e kialakítani, vagy talán valaki más. Lehet, hogy övék marad mindaz, amit hét-száz éven keresztül csorbíthatatlanul meg tudtak őrizni, hiszen erejük sem testileg, sem szellemileg nem csökkent. De vannak jelek az idő ábrázatán, amelyeket semmi álarccal sem lehet lefedni és ezeket a jeleket aggódva figyelni az egykori telepések unokája. Talán a szászság nem tud már megállni az igénytelenebb és szaporább fajok előtt, melyek egykori birtokait előmléssel fenyegetik. Ez ellen talán már nincs is védekezés, ha csak a veszély közeledtére hirtelen feltámadó belső erők nem nyújtanak új védőeszközöket a közeli, de biztos pusztulás ellen.

lyekről tiszta időben Erdélyt és az ókirályságot egyaránt be lehet látni.

A bennszülött örvend, ha elszabadul nemes városától, különösen nyári vasárnapokon, mert ilyenkor a város már tulajdonképpen nem az övé. Júniustól szeptemberig megváltozik Brassó rendes arca. Az utcákon, a sétatereken, a parkban és a környező dombokon más városbeli idegenek tarka ruhái csillannak meg és gondtalan, könnyű beszédjük egészen más, mint a brassóiak meggondolt, nyugodt szavajárása. A piac árai lassan, de biztosan felfelé tartanak, szállodák és magánosok a nyaralók pénzéből óhajtanák rendbehozni télen át megrendült költségvetésüket és talán nincs messze az az idő, amikor egész Brassó svájci mintára csupán az idegenekre rendezkedik be. A bennszülött persze ilyenkor elveszti lába alól a talajt. Hogyne, mikor megszokott vendéglőjében a pincér fitymálva tekint rá és minden udvariasságát a szomszéd asztalnál ülő, bizonyára pénzes idegen számára tartja fenn. Ilyenkor Brassó is mintha megfiatalodnék, megvidámodnék és ez valahogy nem talál hozzá. Brassó szelleme komoly, meggondolt, gyakorta hűvös, a könnyűvérűség egyáltalán nem természete és a brassói, aki városának a komolyságát már megszokta, menekül előle, ha fiatalodni kezd. De este mégis sietve, szinte rohanva tér vissza hozzá, mint valami óvó és biztos kikötőbe. Mert bármilyen keserves és nehéz is itt az élete, mérhetetlen vágygal kívánczik mindig vissza hozzá. E zavaros, harcokkal teli, komor, hideg, hűvös és mégis elhagyhatatlan városhoz.

Ó, mert gyönyörű vagy te Brassó! Gyönyörű vagy tavasszal, mikor az alig kibújó zöld lombok halvány vonásokkal festik mind élénkebbre és élénkebbre a környező hegyeket, mikor még a közeli havasok hűvös lehetőségükkel meg-megborzongatják a napfényben sütke-rezők testét és néha még április vége felé is télikabátot kényszerítenek az emberre. Gyönyörű vagy nyáron is, mikor a nappal forrósága után esteli hűvös levegőben sikoltó fecskék cikáznak a vadszőlővel befutott bástya-

falak körül és éjszaka a csillagok egészen közel ragyognak a dombok felett.

Szép vagy te ősszel, amikor a Cenk rozsdaszínű hátán lobogva lángol fel a korán lenyugvó nap sugárnyalábja és a város házai felett kékszínű, lusta köd terjeng. És szép vagy te télen, amikor a hegyekből lassan házaid közé ér el a hó és a puha csendben egészen mélyen és tompán hangzik elő a zaj, mint egy alvó test ütemes szívdobogása.

Szép vagy Brassó, haragszunk rád és szeretünk, drága rabtartó, aki most már talán örökre öledbe láncolsz engem is.

A Tanáresház a pinceal

A Cenk nyáron

A Busecs

Nagyköhvasi menedékház

Brassó